

Pastúškin:

„Brambovci“.Zgodovinski roman. Napisal dr. Ivan Lah.¹

Lani je „Zvon“ molčal o prvem delu „Brambovcev“, ker je čakal drugega. In po pravici, kakor se je zdaj izkazalo. Spominjam se, da se je izrazila o prvem delu skoro vsa slovenska kritika precej neugodno. Drugi del jo bo, upam, prisilil, to sodbo nekoliko modificirati „Brambovcem“ v prilog. Morebiti se bo komu zdelo, da je baš lanska kritika ugodno vplivala na drugi del, da se je pod njenim pritiskom pisatelj nekoliko bolj potrudil. Meni se ne zdi. Malenkosti, ob katere se bom pozneje obregnil, so namreč obema deloma enako lastne.

Pa pogledjmo, kaj nam pripoveduje ta zgodovinski roman. Prvi del ima dva oddelka: „Mladost“ in „Vojna“; drugi zopet dva: „Boj“ in „Domovina“.

Mladost. Kristjan Salmič, ki je „kot sin bogatega meščana kmalu spoznal, da prihajajo v Krajino novi časi“, se je v mladosti pridno učil in mislil, „kako bi bilo, ko bi se govorilo, da tudi on piše“. Ker se mu ni hotelo posrečiti ne v slovenskem, ne v latinškem, ne v nemškem jeziku, se je čutil zelo nesrečnega. Zaljubil se je v lepo italijansko pevko in tik nato v ponosno Heleno Kudričevo. Napoleon je podil namreč avstrijske čete pred seboj proti severu in pregnal iz Trsta tudi bogatega Kudriča, ki se je s svojo družino zatekel najprej v Ljubljano k Salmiču in nato na dolenski grad Vinice k vdovi Gusičevi. Kristjan se je navduševal tudi za jakobinstvo in Napoleona. Ko mu je bilo dano občudovati v Ljubljani tega boga od obličja do obličja, je pisal Heleni, da se čuti moža ter jo hoče za ženo. Toda stari Salmič mu je priskrbel mesto Helene strica Muhiča, velikega Gil Blasovega častilca, ki je poznal vojsko in ženske ter se čutil v višjih dunajskih krogih kakor doma. Muhič je odvedel Kristjana v svet, da se mu glava nekoliko ujasni. Med tem je umrl stari Salmič in Kristjan, samostojen gospodar, je zasnubil Heleno. Tej se ni bogve kako mudilo, zato je moral praznih rok nazaj. S stricem Muhičem sta hodila po Dolenjskem na gostije ter prišla tudi na Poganice k gospodu Langerju, ki je

¹ Knezova knjižnica XVII.—XVIII. Uredil dr. Fran Ilešič. Izdala Matica Slovenska. V Ljubljani 1910—1911. Tisk „Narodne tiskarne“. 8°. 183+231 str.

začel tedaj, leta 1809., zbirati brambovce za vojsko proti Francozom. Na Poganicah sta se seznanila z Egidom Gusičem, ki je ljubimkal z Vranglovo Alenico. Muhič se je zapisal takoj med brambovce, dočim se Kristjan ni mogel odločiti zanje. V Ljubljani je spoznal Kristjan kmalu nato Muhičevega prijatelja, Francoza Don Piera, ki mu je začel zahajati pri Heleni v škodo.

Vojna. Spomladi 1809 se je začela vojna in brambovci so se napotili iz Novega mesta v Ljubljano. Med njimi so bili tudi Muhič, Edig in Tilen Repelj, ki je gorel za Barbaro, hčerko vdove Gusičeve. V Ljubljani so našli tudi neustrašenega junaka Jurija Šimica, Muhičevega učenca, ki je oblegal „rajši deset trdnjav nego eno ženo“. Srčne zveze so tako zmešale štrene med mladimi ljudmi, da je začel Kristjan filozofirati ter se odtegovati Muhičevemu vplivu. V kavarni si je na vsem lepem nakopal dva dvoboja, s Šimičem in Egidom. Prvega je izbojeval in podlegel, drugega ni utegnil, ker so morali brambovci iz Ljubljane naprej ob Savi in Dravi na Koroško v trg Saksenburg.

Boj. Kristjan je ostal v Ljubljani, se skušal maščevati nad muhasto Heleno s tem, da je hlinil ljubezen do Alenice, šahiral z Don Pierom, poslušal njegove prostožidarske nauke ter fantaziral v mučnem brezdelju. Francozi so prodirali med tem proti Ljubljani. Preden so vzeli mesto in grad, se je odločil tudi Kristjan za brambovce ter šel na grad odbijati Francoze. Zaman; posadka je morala kapitulirati in Kristjan je bil težko ranjen. Francozi so prodirali tudi drugod in brambovci so morali brez uspehov iz Saksenburga zopet domov. Don Pier je med tem vohunil po Dolenjskem in premotil Tilnovo ljubico Barbaro. Po Aspernu in Wagramu je bilo vsega konec; brambovski bataljon je bil razpuščen.

Domovina. Helena je pozabila med tem Francoze in Don Piera ter si želela h Kristjanu, ki ga je Muhič spravil na Vinice. Tam ga je ozdravilo skrbno negovanje gospodične Barbare in pozneje tudi Helene. Na Dolenjskem se je zbrala med tem nova vojska, ki je hotela osvoboditi Ljubljano. Napad bi se bil skoro posrečil; toda baš tedaj se je sklenilo na Dunaju premirje. Francozi so zasedli deželo, dočim so morali brambovci iz nje v Samobor in na Ogrsko. Kristjan in Helena sta se med tem popolnoma spravila. Kristjan je spoznal v sebi — Ilirca ter se oženil. Don Pier je padel, Tilen tudi, Barbara se je omožila z nekim častnikom itd. V novem ilirskem kraljestvu se je začelo novo življenje.

Ne bom kritiziral; povem, kako mi je bilo, ko sem bral.

Po „Vaški kroniki“ in „Upornikih“ sem postal silno radoveden, kako bo Lah nadaljeval. Ob „Brambovcih“ se mi je ta radovednost podelila. Niso me razočarali ne na dobro ne na slabo. Pošten in soliden zgodovinski roman. Pisatelj ve, kako se taka reč napravi in jo je napravil. Neokretnost v razprejanju snovi, ki je bila v „Upornikih“ precej čutna, je v „Brambovcih“ skoro popolnoma izginila; le v prvih poglavjih se v retrospektivnem načinu pripovedovanja snov pisatelju nekoliko upira — kakor bi se lemež mlademu oraču ne maral zasaditi v leho, toda pod pritiskom krepke roke neha nagajati ter zareže lepo, ravno brazdo do konca njive. V priprostem, kramljajočem tonu nam predstavi pisatelj slovenske brambovce ter njihovo ne preveč blestečo usodo. Skozi njihove boje in poraze se preriva nekaj zaljubljenih parčkov s svojim ljubimčkanjem, trpinčkanjem in ljubosumčkanjem. Pisatelj sam govori večkrat o „našem junaku“. Ta junak je mladi Kristjan Salmič. Res da se vleče njegova ljubezen do Helene skozi ves roman, dokler se ne ustavi ob pričakovanju mladih Ilircev, ki bodo priklili iz nje; toda jaz prepustim tega junaka pisatelju in si izberem raje Mikota Muhiča, veselega, zgovornega, bahavega, dobrodušnega „strica“, pravega slovenskega Zaglobo, ki seje smeh in dobro voljo skozi ves roman, družu in včasih nehote razdvaja mlade parčke ter služi pisatelju kot nekak tehnični faktotum, ki mu pomaga obvladati ne preveč hvalležno snov. — Epična širina je pisatelju zelo priljubljena ter ga nagne večkrat, da stopi sredi povesti sam v ospredje, včasih na zelo naiven, neprostovoljno komičen način, n. pr.: „Težko je pisatelju, opisovati trenutke prve ljubezni z navadnimi besedami, ko zanje niti veliki pesniki niso mogli najti dovolj lepih besedi. Tem teže je to, ker je prav tako pisatelju kakor junaku te povesti prešlo že deset dolgih let od onega srečnega časa, ko se mu je to dogodilo.“ (I. del, str. 22.). Neprostovoljna komika tiči namreč v tem, da nam kljub temu popisuje to prvo ljubezen zelo nadolgo, zelo dolgočasno in s hudo navadnimi besedami. Tudi drugače se mi je med čitanjem, če sem pomislil na pisatelja, večkrat zazdelo, da vidim pred seboj otroka, ki sedi pri polni skledi mleka ter začne naenkrat, namesto da bi zajemal z žlico, kot se tiče, ploskati z ročicami po mleku, da zabrizgajo beložolti curki naokrog. Naivnost je lepa reč. Jaz jo imam rad pri otrocih, prijetkano me dirne tudi pri gospodičnah, pri pisateljih pa me draži — bili makar slovenski. Če bi nam tudi ne povedal tako naglas, bi pisatelju radi verjeli, da portretira v Kristjanu kolikortoliko sebe, zlasti v prvem delu — toda ogrel se

mu bo za tega junaka malokdo. Kristijan ljubi Heleno tako, da muči s tem sebe in njo, sanjari, kuje načrte, se ne more prilagoditi razmeram, ne ve, ali bi se bojeval za domovino ali ne, partija šaha ga nagne, da vstopi med brambovce itd. Takih junakov je najti tudi danes še preveč po Slovenskem, morebiti več nego pred sto leti. Porajajo jih razmere. Bog jih živi, če se sami ne morejo!

Miko Muhič je vse drugačne korenine. Če bi živel danes, bi mu rekli rodoljub (tej besedi bo treba priboriti zopet nekdanje častno mesto, ker je težko izhajati brez nje) ali kaj takega — le da bi se danes s svojimi proketo zdravimi nazori o življenju ne mogel tako blagodejno uveljaviti, kakor se je tedaj. Med delom se je pisatelj očitno zmerom bolj ogreval zanj, tako da se mu je počasi izmotal izpod peresa pravi zaglobasti dobričina. Ko sem si ga izluščil iz pisateljeve gostobesednosti, me je zlomil takšen smeh, da sem mu z veseljem stisnil roko in poslal rakom žvižgat vse klavrne junake naše „moderne“. V Muhiču nam je pisatelj ustvaril človeka, ki se bodo ob njem Slovencem razhahljale duše za nekaj desetletij. Ker ga preveč ljubim, ga ne maram tukaj nadrobno secirati, temveč svetujem čitatelju, da seže po „Brambovcih“ ter si ga blagovoli tudi sam izluščiti.

Izborna je risan gladki, priliznjeni Francoz Don Pier, ki skali skoro vsako ljubavno razmerje s svojim vetrihom do ženskih src. Med ostalimi moškimi so zelo zanimivi Egid, Tilen in Jurij Šimič, ki se v drugem delu str. 28 brez vidnega vzroka spremeni v Simiča; to ni tiskovni pogrešek, ker ostane Simič do konca. Ženski značaji so bolj medli. Nekak pendant k Muhiču je vdova Gušičeva. Takšne dame z veseljem pozdravljamo v slovenskem slovstvu.

Jezik ima g. pisatelj bolj v časti nego v oblasti. Lepi, pravilni slovenščini ne skuša dati niti najmanjše originalnosti. Z jezikom ne eksperimentira čisto nič ter si dovoli komaj kje kako malenkost: „skoncema mize“ (I. str. 60), „deklica se ga je dojmila“ (I, 68), „upam pa, da se bo vzgledal v svojega učitelja“ (I, 129), „naenkrači“ (II, 87), „jezdec“ (= Streitroß, II, 135), „drugo pa bodo razvzeli dediči“ (II, 223). Pisatelj ima očitno toliko zaupanja v to, kar nam pripoveduje, da se mu zdi oblika precej postranska reč. Odkodi drugače ta medli, brezbarvni, razvlečeni slog? Mestoma se razblini pripovedovanje v pravo časnikarsko vezanje otrob (II, 153 do 157). Zdaj, ko nas je Cankar razvadil s svojim jezikom, smo postali zelo občutljivi za jezikovne finese. Pri Lahu ni opazati te občutljivosti. Ko berem Cankarja, se ne morem obraniti vtisa, da

so se ti stavki in odstavki prerivali in iskali ravnovesja v pesnikovi glavi, davno preden je prijel za pero, da jih je še pod peresom meril in preobračal, dokler se mu niso zlili v lepo celoto. Lah nima za vse to nobenega zmisla. Lah misli, da ima bogve koliko povedati in pove baš zato mnogokrat tako malo. Navadno jo zarobi, kakor mu ravno kane. Nekaj primerov: »za njo sta jezdila jezdeca« (I, 9), »čez nekaj časa so začele iti v mesto umikajoče se avstrijske čete« (I, 17), »pomirjajoče besede vojakov, da je sovražnik še daleč, niso mogle pomiriti prestrašenih meščanov« (I, 18), »zagledal tam množico vozov in kočij ter veliko množico ljudij« (I, 18), »Ni mogoče živeti pri ljudeh, ki naju imajo za otroke« (I, 50), »sem te hotel priti vreč iz postelje« (I, 76), »žrebe, ki mu je bilo najljubše izmed vseh konj, ker je videl da bo nekoč iz njega lep konj« (I, 99), »se je obrnil k gospodu Muhiču, ki je ravno pripovedoval zelo smešno historijo, ki so jo vsi spremljali z glasnim smehom« (I, 141), »Naenkrat je zaslišal pred seboj glasne glasove« (II, 47), »molčal je in ni govoril« (I, 96). »Čuvstvo«, mislim, sodi v slovar, »čustvo« v srce; ne bi maral videti ženskih usten, ki bi se pačile s »čuvstvom« ali »čuvstvovanjem«. »Za njega«, »na njega« moti, če je zaimek nenaglašen. Oglejte si to pretirano razločnost: »Njegov (Muhičev) nasvet, naj gre z njim (Muhičem) k stricu (Muhiču) v Mušičje, se je zdelo Kristjanu najboljši . . .« (I, 35). Delo je uredil dr. Ilešič, izdala ga je Matica Slovenska, zato mi je uganka ta-le dražestna spaka: »Prvič ga je njegova neustrašenost in odločnost vabila v boj za svojo čast in za svojo ljubljenco« (I, 163). Če bi se kanil povzpeti na nivo običajne slovenske kritike, bi rekel, da je hotel g. pisatelj po vsej sili raztegniti roman ter si tako povišati honorar z jako neprikrito gostobesednostjo, ki je tako nesramna, da operira celo z imeni, ker pa nimam takih ambicij, porečem, da je le nesrečna roka mogla zasejati v enajst vrst sedem Gil Blasov in tri Muhiče (I, 11) ter postaviti (II, 121) skoro v vsako tretjo vrsto eno posadko. Primerjaj v tem zmislu tudi sedem Jurijev Simičev in šest Lavdonov v sedemnajstih vrstah (II, 136). V drugem delu str. 82. manjka 14. poglavje (ne po vsebini, le po številki). Dvomim, da so francoski častniki stanovali pod eno streho z »belle Ellene« (II, 45), kaj ni bilo z »belle Hélène«? Tudi mislim, da ni nameraval pisati Muhič: »Les merveilles aventures de chevalier de Mussitz« (II, 115), marveč *du*.

Vem, da učinkujejo često pisatelji ravno s ponavljanjem in z gostobesednostjo. Zola n. pr. je ponavljal v svojih »romans de

longue haleine“ dobesečno po 2—3 strani, po večkrat v istem delu. Toda Lahova gostobesednost ni nikak umetniški tric, temveč gola, klavrna neokretnost. Zakaj se sili v „longue haleine“ in porabi 414 strani za snov, ki jih ne zasluži, kakor jo obdeluje pisatelj, niti tristo. Formalna stran bo delu zelo škodila. V naši dobi gibanja in hitrice se nam razvlečenost gabi, malo koncentracije bi že smeli zahtevati. Po drugi strani bo delo mikalo zlasti radi lokalnega kolorita. Spominjam se, kako me je jezilo pri popisovanju bojev v ljubljanski okolici in v Ljubljani, da mi je mesto znano le bolj z zemljevidov.

Še nekaj bi poudaril. Ves roman napravi blagodejen vtis resničnosti, kakor bi se pisatelj s hvalevrednim samozatajevanjem pokoril snovi, ki se je lotil. Majhni so bili ljudje, majhne razmere, majhna domovina — zato so bili tudi uspehi majhni. Mnogi gledajo domovino skozi meglo svojih fantazij. Ko se megla dvigne, izbruhne razočaranje, ki dobi vidno obliko v jokavosti ali v psovanju. Lah vidi narod, kakor ga je treba videti, v času in prostoru, v zgodovini in zemlji, in ga tudi ljubi tako. Njegova ljubezen ni jokava kakor Meškova, niti potepuška kakor Cankarjeva, temveč — moška, Lahova.

„Vremena bodo Kranjcem se zjasnila“, a?

Morebiti maje z glavo, kdor je bil tako potrpežljiv, da me je bral do tu, češ: ta zna otepati z besedami! Morebiti ni mislil niti g. pisatelj dela tako. Kaj meni mar? Jaz sem mu hvaležen za knjigo, ob kateri sem mogel misliti tako. Po pravici toži nek francoski literat: „Kaj bo napravil čitatelj iz mojih popisanih strani? Rešto zmot, protislovij, nezmislov. Čitati, poslušati se pravi prevajati. Prevod utegne biti lep, zvest ne more biti nikoli. Kaj mi bo občudovanje, če občudujejo ljudje v mojih knjigah le to, kar so sami zanesli vanje?“ Vsakdo si čita v knjigi, to kar more, zna in hoče. Če si bo čital kdo v »Brambovcih« kaj več in kaj boljšega, me bo veselilo.

